

AZ ELTŰNŐBEN LÉVŐ SZAKMÁK ÉS AZ EGYRE VÁLTOZÓ MUNKAERŐPIACI KIHÍVÁSOK KEZELÉSE

– Varga-Végyvári Enikő –

A változó világban a boldogulás kulcsa az alkalmazkodásban áll. Az elmúlt években zajló gazdasági- és környezeti válságok rávilágítottak arra, hogy a készségek és kompetenciák erősítése nemcsak kívánatos, hanem feltétlenül szükséges az élet minden területén. A szakmai cikk célja, hogy a Készségek Európai Évéről és háttéréről világos képet kapjon az olvasó, közben felkeltse érdeklődését az egész életen át tartó tanulás iránt.

Tagadhatatlan, hogy a problémamegoldás mint képesség a mindennapok szükségletévé lépett elő a közelmúltban, a világjárvány és a válságok hatására, így minden korcsoport számára prioritássá vált az egész életen át tartó tanulás. A generációk együtt tapasztalták meg az együttműködés erejében rejlő lehetőségeket, amelyek alapvetően nemcsak a mindennapokat, hanem a munkaerőpiaci trendeket is átalakították. A preferenciák változtak, miközben a specifikus szektorok munkaerő-hiánya folyamatosan felőrli a piac tartalékait. Számos alkalommal tapasztaltuk, hogy bármikor krízishelyzetbe kerülhet egy csoport, egy régió, egy ország és – tovább nagyítva a képen – az egész világ. Vajon lesz-e elég szakember ezen egyre gyakrabban jelentkező krízisek kezeléséhez, és az azokat követő helyreállításhoz? Mindezen kihívásra reagálni szükséges, éppen ezért az Európai Unió jól időzítve hirdette meg a Készségek Európai Évét. A tematikus év 2023-ban középpontba helyez olyan témákat, amellyel nemcsak haladni, hanem egyes tagállamok számára felzárkózni is szükséges, úgy, mint többek között a digitális- és zöld átállás. A fiatalok mellett az összes generáció számára rendelkezésre állnak kiváló lehetőségek, amelyek a tematikus év során még inkább középpontba kerülnek. Hogyan lehet a mindennapokban tovább vinni az év szemléletét és mik azok a jó gyakorlatok, amelyek a formális oktatáson túl segítik a fiatalok és felnőttek tudományterületek és szakmák iránti érdeklődésének kibontakoztatását Magyarországon? Kutatásokra és tudományos publikációkra támaszkodva hangsúlyozza az alábbi cikk,

hogy a készségek megléte, fejlesztése, a kompetenciák használata nemcsak az egyén, hanem az egész társadalom számára is rendkívül hasznos nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt.

A tematikus európai évek

Az európai év egy adott témára összpontosító kezdeményezés, melynek célja, hogy ösztönözze a párbeszédet az uniós országokon belül és között, valamint felhívja a nemzeti kormányok figyelmét az adott kihívásra. Érdemes látni, hogyan is zajlik az adott európai év tematikájának kiválasztása. Az év témájára az Európai Bizottság tesz javaslatot, melynek elfogadásáról ezt követően az Európai Parlament és a tagállamok kormányai döntenek. Az egyes tematikus évek fontosságát hangsúlyozza, hogy az európai év kezdeményezés közel 40 éves, ám nem feltétlenül rendezik meg minden naptári évben (Európai Unió, 2023).

A 2022-ben tematikus témává választott Ifjúság Európai Éve kontinens szerte erősítette a fiatalok szerepét, és rávilágított a hátrányos helyzetű fiatalok problémáira, amelyek között a bizonytalanság és a munkanélküliség európai szinten az egyik legélesebb problémaként volt azonosítható. Világossá vált, hogy a bizonytalan jövőkép – amely a magyar fiatalok problématerképén is az első helyet foglalta el 2020-ban – egyre inkább nyomasztja a fiatalokat (Székely, 2021). A kiszámíthatóság és stabilitás nagyon fontos a fiatalok felnőtté válása során, különösen az olyan bizonytalan időkben, mint a világjárvány utáni kilábalás.

Az ingatagabb megoldásokat biztosabban lehet kezelni újból felmerülő, hasonló kihívások kezelésére. Ez az egyik ok, amely miatt egyre markánsabban kell fókuszba helyezni azokat a kezdeményezéseket, amelyek erősítik helyzetük életük minden területén, többek között a munkaerőpiacon is. A tagállamok különböző intézkedésekkel igyekeztek a fiatalok helyzetét javítani, ugyanakkor világossá vált, hogy vannak egyes hiányterületek a munkaerőpiacon, amelyek évről évre nagyobb kihívást jelentenek.

A Készségek Európai Évének célja többek között a munkaképes korú felnőttekben rejlő potenciál teljes kiaknázása a képességeikbe és készségeikbe való folyamatos befektetés révén – ezzel összefüggésben minél több ember aktivizálása a munkaerőpiacon, különösen hangsúlyos a nők, valamint az oktatásban, a foglalkoztatásban és képzésben nem részt vevő (NEET) fiatalok bevonása (Európai Unió, 2023). Ezen cél eléréséhez számos eszköz van a tagállamok kezében, mint a pályorientáció, képzések, pályaváltók támogatása – ezért kell ösztönözni a döntéshozói oldalt, hogy teremtsenek lehetőséget, ezzel párhuzamosan egyaránt az állampolgárokat is, hogy éljenek mindezekkel. A nemzetközi kezdeményezéseknek szükséges a készségfejlesztést is előtérbe hozniuk, hiszen a fiatalok esetében a fejlesztés szinte sosem kezdődhet korán.

A készségfejlesztés fontossága

A tematikus év a tehetségekre és a készségfejlesztésre is figyelmet fordít. Ha legkorábbi beavatkozási ponttal kezdjük a készségek elsajátítását, akkor tisztáznunk kell, hogy az alapvető írni-olvasni és számolni tudás, valamint más tantárgyakhoz kapcsolódó készségek közvetlen hatással vannak a tanulók jövőbeli tanulására, és ezáltal az életre, valamint a munkára való felkészültségükre (B. Kabai, 2014). Ezek megléte elengedhetetlen. A gazdasági folyamatokkal és azok alakulásával is lépést szükséges tartani, hiszen nemcsak a munkavállalók felkészültsége, de a változó világ és annak tendenciái is alakítják a munkaerőpiac kereslet-kínálatát. Az elmúlt években egyre erőteljesebben jelentkeztek a válságok alapvető életfeltételekre gyakorolt hatásai – köztük az éghajlati válság, a gazdasági válság, a világjárvány –, így a megélhetés és munkaerőpiaci kihívások kezelése, illetve a munkaerőhiány orvoslása prioritássá vált.

A Készségek Európai Éve többek között azért is különösen aktuális napjainkban, mivel 2021-ben 28 szakmát minősítettek hiányosnak, többek között az egészségügyben, a vendéglátásban, az építőiparban, a mérnöki pályán és a szolgáltató szektorban dolgozó szakemberek munkáját (Európai Unió, 2023). Kijelenthetjük, hogy az év „józan inspirációja” a foglalkoztatási igények és az oktatási eszközök közötti eltérések kezelésének szükségességéből fakad. A legtöbbször fizikai munkával járó kékgalléros munkaerőpiaci állások mellett a magasán fizetett és jól képzett fehérgalléros foglalkozások esetében is hiány mutatkozik. A trendek tekintetében ez nem meglepő, hiszen a technológiai fejlődéssel csak úgy lehet lépést tartani, ha megfelelően felkészült informatikai- és biztonsági szakemberek képzésére helyezzük a hangsúlyt. Az egyértelmű, hogy a fiatalok érdeklődnek a technológiai újítások iránt, és folyamatosan jelen vannak a digitális világban is. 2022-es adatok szerint a világon a 15–24 évesek 75 százaléka, Európában pedig a 99 százaléka internetezésre képesnek tekintendő. Ez az érték tíz százalékponttal magasabb, mint a társadalom egészében (Pillók és Székely, 2023). Kétségtelen, hogy a fiatalok az internettel együtt nőnek fel, de vajon hogyan lehet őket motiválni, hogy a digitalizációs érdeklődést az előnyükre fordítsák? A fiatalok szakmai kiteljesedése, a digitalizációban rejlő kiaknázatlan lehetőségek feltárásának ösztönzése okán, szükséges van tehetségük és tudásuk legteljesebb kibontakoztatására, többek között az egyes versenyeken való részvétel biztosításával. Az oktatási szektorban az iskolák tudományos jellegű versenyei, országos szinten pedig az Országos Tudományos és Innovációs Olimpia, valamint az Országos Tudományos Diákköri Konferencia is kiváló platformot jelenhet a kutatásaik prezentálására. A szakmák esetében az Országos Közoktatási és Szakképzési Szakértői Konferencia ad lehetőséget a megméretetésre. A jövő szakembereinek nemcsak felkészültsége, hanem elhivatottsága is kulcskérdés. A motiváció során megjelenhetnek új szempontok, amelyek innovatív megoldásokra fektetik a hangsúlyt, hiszen a fiatalok egyre inkább elköteleződnek a digitális és zöld átállás elősegítésére, és az ezen átállásokat segítő megoldások előtérbe helyezésére.

A digitális és zöld átállás elősegítése

Az internet térhódítása és a digitális bennszülöttek technológiai felkészültsége ellenére szembe kell nézni a technológiai szektorban dolgozó szakemberek hiányával. Különösen a kiberbiztonsági szakértők, valamint tudományos, technológiai, mérnöki pályán elhelyezkedni vágyókra kell fókuszot helyezni. Az Európai Unió friss felmérése szerint tízből négy, az Unióban élő felnőtt nem rendelkezik alapvető digitális készségekkel (Európai Unió, 2023). Ez viszont felveti a generációk közötti együttműködés fontosságát is, hiszen az elöregedő társadalmakban a fiatalok hamarabb tudnak lépést tartani a technikai változásokkal – tehát a kihívás kettős: a fiatalok elköteleződése a technológiai szektorhoz szükséges, ugyanakkor az idősebb generáció felzárkóztatása szintén fontos. A speciálisabb tudást igénylő területeken jellemző foglalkozásokhoz szükséges készségek megszerzésének, elsajátításnak biztosítása éppúgy jelentős, mint a nagy keresletű szakmák esetében (Szilágyi, 2012). Az ebben a szektorban jellemző magas fizetés kisebb mértékben vonzó a fiatalok részére, hiszen más szempontokat is egyre inkább szem előtt tartanak. A Deloitte legutóbbi, 2023-ban kiadott, Y és Z generációs fiatalok bevonásával készült felmérése például rávilágított arra, hogy a munka-magánélet egyensúlya, a távmunka és a karrierben történő folyamatos előrehaladás nagyobb motivációt jelenthet számukra. A felmérés azt vizsgálta meg 44 ország 22 ezer fiataljának részvételével, hogy az alkalmazottak hogyan gondolkodnak a karrierjükről. Konzekvenciaként említhető, hogy a mentális egészség témaköre még inkább teret nyer a munkavállalóknál az előző évekhez képest, valamint az éghajlati válságot is egyre komolyabban veszik, ezért próbálnak fenntartható életmódot folytatni, melynek támogatása a munkahely kötelessége is (Deloitte, 2023). A munkáltatók számos kedvezményt biztosíthatnak: támogathatják a munkába történő ingázást kerékpár használatával, szelektív hulladékgyűjtéssel, önkéntes és társadalmi felelősségvállalási programokkal. A zöld átállásra történő felkészülést, és az azokhoz kapcsolódó készségeket, képességeket is könnyebben elsajátíthatják a munkavállalók. A munkahelyek létrehozhatnak Tudományos és Technológiai Központokat is, amelyek kreatív megoldásokkal kombinálhatják a zöld átállásra való törekvést.

A generációk környezettudatosabbá válása rávilágít arra, hogy a technológiai fejlődés mellett a különböző szak-

torokban dolgozó szakembereknek kulcsszerepe van más területeken is: a sikeres digitális- és zöld átállás legnagyobb akadályai a megfelelő szaktudással rendelkező munkavállalók hiánya. A zöld gazdaságra való átállás számos lehetőséget nyit a fiatalok elköteleződésére, akiknek dinamizmusuk és innovatív szellemük hozzájárulhat a munkaerőpiac jövőbeli trendjeinek kialakításához és a fenntartható fejlődés előmozdításához (International Labour Organization, 2022). Fontos a fiatalok érdemi bevonása a kutatás-fejlesztésbe, szükségletalapú hackathonok rendezése és inkubációs programok, illetve innovációs központok működtetése, amelyek ösztönzőként hathatnak. A magyar fiatalok digitalizáció iránti érdeklődését támasztja alá, hogy a 2023-as World Robot Olympiad Világdöntő nemzetközi eseményen a robotika verseny legjobbjai között hazánkat öt csapat képviselte három korosztályban és három kategóriában (Innovatív Képzéstámogató Központ, 2023).

A másik szempont a lefedettség, a célból, hogy minél több fiatal számára, többek között a művészet iránt érdeklődők is megtapasztalhassák az innovációs jó gyakorlatokat. Magyarországon a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Innovációs Központja több tudományterületet felölelő lehetőséggel tudja megszólítani a hallgatókat. Az oktatási intézmények innovációs kezdeményezései kiemelten kezelendők, mivel így a fiatal könnyebben, és elérhetőbben tud találkozni az őt érdeklő tudományterületekkel, a készségeit és képességeit nemcsak használja, de széleskörben sikert is érhet el vele, többek között saját közösségében és a felsőoktatásban is. Mindezek mellett, ha egy tiszta pályaképpel rendelkezik a fiatal, akkor könnyebben tud érdeklődési köre szerinti témákat választani és sikert elérni – ebben a pályaaorientációnak van nagy szerepe.

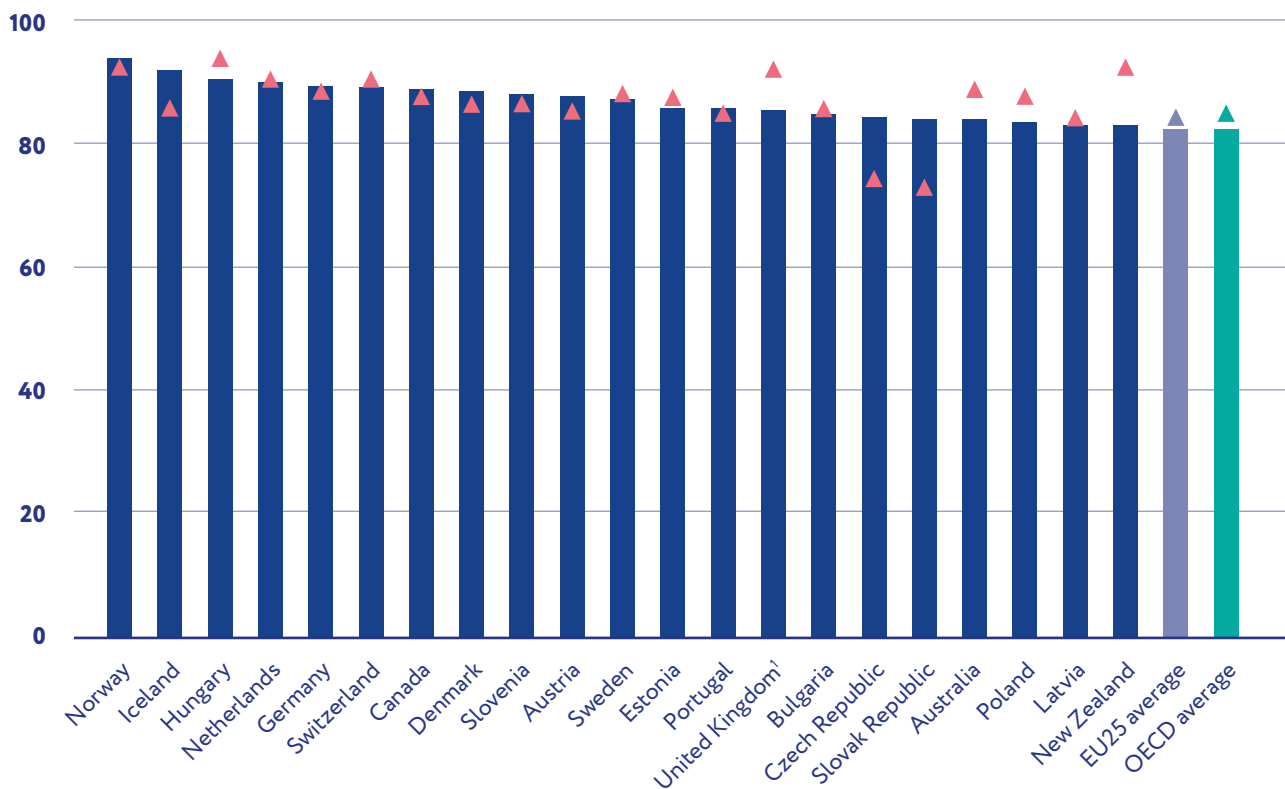
A pályaaorientáció és az egész életen át tartó tanulás szerepe

A képzés és a versenyek szervezése mellett elsődlegesen fontos a fiatalok megszólítása, felhívni a figyelmüket az egyes foglalkozások azon pozitív aspektusaira, amelyek kellő motivációval szolgálhatnak számukra a megalapozott karrierválasztáshoz a tudományos pályán. A munkaerőpiaci kínálat egyik fontos kiindulópontja, hogy a szakmaválasztás során mennyire sikerül a fiatalok belső motiváltságát mozgósítani, ösztönözni őket (Cserhádi, 2020).

A pályorientáció szerepe egyre inkább meghatározóvá válik, hiszen a személyre szabott tanácsadás és az érdeklődési kör felmérése által tudatosabb döntés születhet. A kompetens döntés kialakításához hiteles információk szükségesek a pályák világáról és a munkaerő-piacról is (Kenderfi, 2011). A meglévő információk birtokában, gyakorlati példákon keresztül bővíteni lehet a fiatalok érdeklődési körét a pályák iránt. A szemléltetés sokszor pályaválasztási kiállítással, szakmai napokkal, vagy egy adott vállalat bemutatójával is sikeres lehet. Az említett hiányszakmákra még nagyobb fókuszot kell helyezni, például az olyan meghatározó területeken, mint az élelmiszeripar. Az Innovatív Képzéstámogató Központ hiánypótló szakmai programok szervezésével segíti a fiatalokat és a pályaváltókat egyaránt, valamint az ösztöndíjakról is információt szolgáltat (Innovatív Képzéstámogató Központ, 2023).

A 21. században jellemzővé vált, hogy nem egy munkahelyen dolgozzák végig az emberek az életüket, gyakran nem is csak munkáltatót, hanem szakmát is váltanak. Felmerül az álláskereső esetében a megfelelő információ rendelkezésre állásának és kiközvetítésének igénye. A fiatalok esetében hatékony uniós program született válaszként erre az igényre az Ifjúsági Garancia Programmal. Magyarország is csatlakozott a Programhoz, mely a fiatalok számára több munkaerőpiaci szolgáltatás mellett átképzést is ajánl. A képességek, készségek megléte, a képzések hozzásegítik a fiatalokat, hogy magabiztosan lépjenek fel a karrierváltás esetén is, a pályakezdő évek után a már elsajátított készségeknek még nagyobb fajsúlya van.

1. ábra: A 25-34 éves korú, szakképesítéssel rendelkező fiatalok foglalkoztatottságának aránya az OECD országokban, 2022-ben

Forrás: OECD, *Education at a Glance tanulmány*, 2023

Kétségtelen, hogy a készségek és a munkaerőpiaci helyzet szoros összefüggésben áll egymással: a felkészült munkavállaló képességeit és készségeit több területen is hasznosítani tudja egy adott állam munkaerőpiaca. Az átképzés és pályaváltás 25 éves kor felett is meghatározó. A nemzetközileg is hasznos mérőszámok tükrözni tudják az országok egyes szakterületein elért eredményeit. A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (angolul Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD) évente közzétett tanulmányában több szempontot vizsgál. A 2023-as Oktatási jelentés alapján Magyarországon a 25-34 éves korú, szakképesítéssel rendelkező fiatalok kiemelkedően magas arányban foglalkoztatottak: az OECD tagállamok közül 3. helyen szerepel a rangsorban. Többek között ezek az adatok is visszaigazolást adnak arról, hogy a Készségek Európai Éve előtt a szakképesítésre fektetett hangsúly sikeres volt. Természetesen a legtöbb esetben hosszú évek jól felépített struktúrája, vagy éppen egy merőben innovatív újítás hozza meg az eredményeket.

Mindezek tükrében nemcsak a fiatal pályakezdőket szükséges megszólítani, hanem a pályaváltókat is.

Sok tagállamban a demográfiai előregedés folyamata felgyorsul az elkövetkező évtizedben, ahogy a „baby boom” generáció tagjai nyugdíjba vonulnak. Ezek a folyamatok megerősítik a munkaerőpiaci trendekhez való alkalmazkodás szükségességét. Az Európai Tanács kifejti, hogy az életpálya-menedzselési készségek elsajátítása beágyazódik az életen át tartó tanulás folyamatába, azaz nem ér véget a formális ifjúsági képzéssel (Kenderfi, 2011). Az egész életen át tartó tanulást segítik az informális oktatás eszközei is. A munka melletti tanulást a felnőttképzés, a levelező tagozatok és a mobilitási programok keretében szervezett cserék is segítik. Az új technikákba való investálás megtérülése szintén tud motiváló tényező lenni. Alapvetően kellő tudatosságot igényel a pályaváltásra történő felkészülés, ezért a pályaismeret elmélyítése elengedhetetlen nemcsak a fiataloknál, de a pályaváltóknál is (Borbély-Pecze, 2010).

A felnőttek képzési lehetőségei kapcsán Innovatív Képzéstámogató Központ honlapján a Szakmajegyzékben elérhető az adatbázis, amelyben szereplő szakmák elsajátítására a szakképző intézményekben szakmai oktatás (rugalmasan szervezett, 2-3 éves vagy rövidebb

képzések) keretében, szakképesítés megszerzésére szakképző intézményben vagy felnőttképzőnél szakmai képzés keretében van lehetőség (Innovatív Képzéstámogató Központ, 2023).

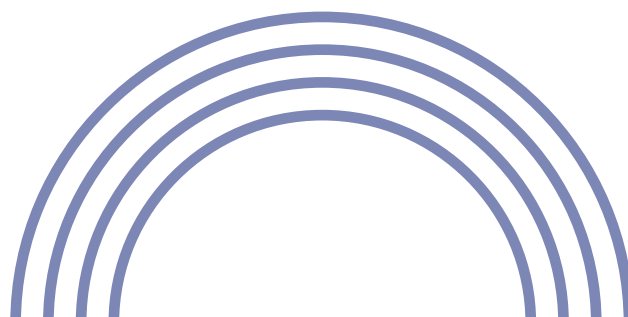
A Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Hivatal Pályaorientációs Portálján elérhetőek pályaváltók számára is hasznos információk, valamint számos civil kezdeményezés segíti a nem formális tanulási lehetőségek megvalósulását a gyakorlatban. Az egyik ilyen a Konnekt Egyesület által frissen szervezett önismeret fókuszú program, amely kiscsoportos találkozókkal és egyéni konzultációkkal segíti a pályaváltókat (Konnekt Egyesület, 2022). A kihívások kezelése csak a szektorok összefogásával kezelhető hatékonyan, a különböző nemzetközi kezdeményezések és források hasznosítása által. Amennyiben felmerül a pályaváltás gondolata, saját vállalkozás elindítása kapcsán leghatékonyabban a tudományos ügynökségek szolgálhatnak segítséggel, az ökoszisztéma és fenntartható innováció iránt elkötelezett egyéneknek évek óta például a Design Terminál biztosít támogatást. Mindezen kezdeményezések alapját képezik a készségek és képességek azonosítása. A magyar rendszerben is megannyi jó gyakorlattal találkozhatunk, amelyekre szükséges tovább építkezni.

Összegzés

A Készségek Európai Éve egyedülálló lehetőség arra, hogy a készségek fontosságára még nagyobb hangsúlyt helyezzünk Európában, és a munkaképes korú felnőttek továbbképzését és átképzését is normává tegyük. A megannyi kezdeményezés okán az Európai Unió felhívásban ösztönzi, hogy a munkavállalók és munkáltatók osszák meg saját, sikeres készségfejlesztési projekteikkel kapcsolatos történeteiket. A történetek olyan emberekről szólnak, akik továbbképzési és átképzési programok segítségével előrelépést értek el karrierjükben és felkészülést kaptak a jövőbeli munkaerőpiaci igényekkel kapcsolatosan is (Európai Unió, 2023). Ezek a történetek mintaként szolgálhatnak a nagy mozaikká történő összeolvadásra, hiszen az évnek több aspektusa is hangsúlyos. Az egyéni szinttől indulást egy jóval összetettebb szemlélet kíséri, amely a kereteken belül, de a már megszokott hagyományos eszközökön kívül is segítséget is ad. A beszámolók megalapozott reményre adnak okot a kezdeményezések folytatásához is.

Egyéni, csoportos, nemzeti és nemzetközi szinten is fontos a készségfejlesztés és a szakképesítés mellett a digitális- és zöld átállás folyamatának fenntartása és az összefüggés láthatóságának növelése. A stabil és jobb kilátásokat előtérbe helyező jövő érdekében szükséges hangsúlyozni a preferenciákat és lehetőségeket is, ezáltal erősíteni a fiatalok jövőképét. Utóbbi a megfelelő tájékoztatással, ösztönzéssel és a munkaerőpiaci trendek folyamatos nyomonkövetésével, valamint az erre adott válasz programok népszerűsítésével érhető el. Minél többet investál egy tagállam a fiatalok és általában a munkavállalók tudástőkéjébe, annál jobban térül meg a munkaerőpiacon kívül más szakterületek és a társadalom számára is a befektetett tudás, valamint annak gyakorlatban történő hasznosítása. A sikert a közös erőfeszítésnek lehet tulajdonítani, amelyhez elengedhetetlen az együttműködés.

Minden ország különböző gazdasági szituációval és demográfiai folyamatokkal küzd az erőteljes változások közepén, ezért talán kevésbé feltűnő, hogy a más és más hagyományokhoz kötődő szakmák megőrzése nemcsak pályaorientációs, hanem egyben „örökségvédelmi” és fenntarthatósági kérdés is lehet. A másik aspektus, amire szükséges felhívni a figyelmet, hogy az egyes válságok kihívásait tökéletesen kiismerni adott szituációban nincs elegendő idő, mivel az államoknak sürgősen reagálni kell a sok esetben azonnal felmerülő problémákra, így minél több felkészült szakember áll rendelkezésre az adott szektorokban, annál könnyebbé válhat a válsághelyzet kezelése. A rendszerekben meglévő jó gyakorlatokat sok esetben lehet hasznosítani. Következtetésem az, hogy a folyamatos készségfejlesztésnek, az átképzésnek és az egész életen át tartó tanulásnak mindezekben kulcsszerepe van. A Készségek Európai Éve mindezen kihívásokra rá tudott világítani, a nemzetközi reflektorfénynek pedig egyre erősebbé kell válnia egy olyan színpadon, amelyen fontos a megfelelő szereposztás, hiszen folyamatos a körforgás a munkaerőpiaci trendek változása okán.

Irodalomjegyzék

- Az Európai Unió Hivatalos oldala, https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/european-years_hu, letöltés ideje: 2023. 10.14.
- Az Európai Unió hivatalos oldala, Készségek Európai Éve, 2023 https://year-of-skills.europa.eu/news/call-skills-stories-send-us-your-skills-story-our-website-2023-05-10_en
letöltés ideje: 2023.11.11.
- Az Európai Unió Hivatalos oldala, Képességek, https://socialrights.campaign.europa.eu/skills_hu?fbclid=IwAR2WR1fZYwofJ_VvuOXw8ci-6GO8Qxis2Ytx8joF9CFDMdrMgClaxO9yFDG8, letöltés ideje: 2023. 10.14.
- Borbély-Pecze Tibor Bors (2010): Életút támogató pályaaorientáció, https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/45497/Kd_11527.pdf,
letöltés ideje: 2023. 10.21.
- B. Kabai Erzsébet (2014): „Esélyek és lehetőségek” – civilek professzionális életpálya- tanácsadási szolgáltatása. Életpályatanácsadás folyóirat, 2014. IV. szám, 18-23.o.
- Cybersecurity skills development in the EU, March 2020. The ENISA studies identify that there is a gap of 291,000 professionals in cybersecurity. letöltés ideje: 2023. 10.21.
- Deloitte: Gen Z and Millennial Survey, 2023 <https://www.deloitte.com/global/en/issues/work/content/genzmillennialsurvey.html> letöltés ideje: 2023. 11. 11.
- Egis Gyógyszergyár, <https://hu.egis.health/c/egis-a-vilagban?page=3>, letöltés ideje: 2023. 11. 11.
- European Labour Authority: Report on labour shortages and surpluses, 2021
- Cserháti Ilona (szerk.): Munkapiaci trendek – demográfiai és jóléti kihívások. Budapest, Typotex Kiadó, 2020. ISBN: 978 963 493 125 6
Innovatív Képzéstámogató Központ, 2023. <https://ikk.hu/hirek/uj-agazattal-egeszult-ki-szakmai-programorozatunk?fbclid=IwAR0kRh4BR-Net44oZylooJ5q31bYh-P-sj047f2Ed2HHTeurO-pL7gsaUEYI>, letöltés ideje: 2023.11.25.
- Innovatív Képzéstámogató Központ, 2023.
https://ikk.hu/hirek/2023-world-robot-olympiad-vilagdonto-panama--top20-ban-a-magyar-csapatok?fbclid=IwAR2JsuQaUve_6AFlyYG-jo-qPp5lXf57FkgK3yyvLKeAyPZwqYwUgPQbBURc, letöltés ideje: 2023.11.25.
- Innovatív Képzéstámogató Központ, 2023. <https://ikk.hu/gyujto/felnottek-kepzes>, letöltés ideje: 2023.11.25.
- International Labour Organization, 2022 https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_853321.pdf, letöltés ideje: 2023.11.11.
- Kenderfi Miklós: Pályaaorientáció. Szent István Egyetem, 2011 http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2010-0019_palyaaorientacio/ch01.html, letöltés ideje: 2023.11.11.
- Konnekt Egyesület, 2022 https://www.knnkt.org/ujratervezoprogram/?https://www.knnkt.org/ujratervezoprogram/&gclid=CjwKCAiA9dGqB-hAqEiwAmRpTC5Obk69l63cO1aZDpU9HJcJwB_vS7pSo3R95lfsjb5Q7hbpSeA_3RoC_lgQAvD_BwE, letöltés ideje: 2023.11.11.
- Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD, Oktatási Pillanatkép 2023 Education at a Glance jelentés, megjelenés ideje: 2023. szeptember 12. <https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/> letöltés ideje: 2023.12.11.
- Pillók Péter és Székely Levente (szerk.): „Hard times create strong youth – The Impact of the Era of Crisis on Future Generations” Nemzeti Ifjúsági Tanács, 2023. ISBN:978-615-01-8864-5
- Székely Levente (szerk.): Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején. Tanulmánykötet a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 eredményeiről, Budapest, Enigma, 2021.
- Szilágyi Klára (szerk.): A PÁLYAORIENTÁCIÓ SZEREPE A TÁRSADALMI INTEGRÁCIÓBAN, ELTE TáTK, Budapest, 2012 https://tat.k.elte.hu/dstore/document/1547/Szilagy_i_A_palyaaorientacio_szerepe.pdf , letöltés ideje: 2023.11.11.

